

УДК 303.442.4:929Шуммер
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-50-2

БІОГРАФІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСІЙОВИЧА ШУММЕРА

Безлуцька Олена Петрівна,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії
olena.bezlutska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0257-2163*

Мета. Дослідити життєвий і науковий шлях українського орнітолога та природоохоронця Олександра Олексійовича Шуммера (1875–1938), проаналізувати його внесок у розвиток вітчизняної орнітології, болотознавства, природоохоронної справи, а також окреслити його місце в історії науки в контексті соціальних і політичних викликів першої третини XX ст. Додатково поставлено завдання актуалізувати значення особистості О.О. Шуммера для сучасної національної історичної пам'яті. **Методи.** У дослідженні використано міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи історії науки, біографістики, соціальної історії та студій пам'яті. Застосовано методи біографічного аналізу, історико-документального дослідження, контент-аналізу архівних матеріалів, зокрема документів особистого характеру, матеріалів слідчих справ, спогадів сучасників та наукових праць О.О. Шуммера. Використано також порівняльно-історичний метод для аналізу змін у науковій та громадській діяльності вченого залежно від суспільно-політичного контексту. **Результати.** Встановлено основні етапи формування особистості О.О. Шуммера як науковця, охоронця природи та громадського діяча. Висвітлено його участь у наукових дослідженнях, зокрема у вивченні птахів та болотних екосистем Півдня України. Окрему увагу приділено його діяльності у заповіднику «Асканія-Нова», популяризації природничих знань серед населення, а також ініціативам із практичної охорони природи. Досліджено обставини його політичних переслідувань у 1930-х рр., що стали частиною ширших репресивних процесів проти української інтелігенції за часів сталінського режиму. Звернено увагу на замовчування постаті вченого у радянський період та сучасні спроби повернення його імені в історичну пам'ять. **Висновки.** Дослідження біографії Олександра Олександровича Шуммера підтверджує його визначну роль у становленні української орнітології та природоохоронної справи. Вчений поєднував активну наукову діяльність із практичною роботою з охорони природи та популяризацією знань. Трагічна доля О.О. Шуммера є відображенням драматичних процесів репресій проти української наукової спільноти. Визнання його внеску є важливим кроком до відновлення історичної справедливості й утвердження національної пам'яті.

Ключові слова: О.О. Шуммер, орнітологія, історія науки, природоохоронна діяльність, репресії, національна пам'ять, «Асканія-Нова», біографістика.

BIOGRAPHICAL RECONSTRUCTION OF THE LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF OLEKSANDR OLEKSIYOVYCH SHUMMER

Beslutska Olena Petrivna,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social
and Humanities Disciplines and Innovative Pedagogy
Kherson State Maritime Academy
olena.bezlutska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0257-2163*

Objective: The aim of this study is to explore the life and scientific career of the Ukrainian ornithologist and conservationist Oleksandr Oleksiiovych Shummer (1875–1938), to analyse his contribution to the development of national ornithology, wetland studies, and nature conservation, and to outline his place in the history of science within the context of the social and political challenges of the first third of the 20th century. Additionally, the study seeks to highlight the relevance of O.O. Shummer's legacy for contemporary national historical memory. **Methods:** An interdisciplinary approach was employed, combining elements of the history of science, biography studies, social history, and memory studies. Methods used included biographical analysis, historical-documentary research, and content analysis of archival materials, particularly personal documents, investigation files, contemporaries' memoirs, and O.O. Shummer's scientific works. A comparative-historical method was also applied to analyse changes in the scholar's scientific and public activities depending on the socio-political context. **Research Results:** The main stages of O.O. Shummer's development

as a scientist, conservationist, and public figure have been identified. His participation in scientific research, particularly the study of birds and wetland ecosystems of Southern Ukraine, has been highlighted. Special attention is given to his activities at the «Askania-Nova» Reserve, his efforts to popularize natural science knowledge among the public, and his practical initiatives for nature protection. The circumstances of his political persecution in the 1930s, which were part of broader repressive processes against the Ukrainian intelligentsia during the Stalinist regime, have been investigated. The study also addresses the silencing of Shummer's name during the Soviet era and contemporary efforts to restore his place in historical memory. **Conclusions.** The research into Oleksandr Oleksiiovych Shummer's biography confirms his significant role in the development of Ukrainian ornithology and nature conservation. Shummer successfully combined active scientific work with practical efforts in conservation and public education. His tragic fate reflects the dramatic processes of repression against the Ukrainian scholarly community. Recognizing his contribution is an important step toward restoring historical justice and strengthening national memory.

Key words: O.O. Shummer, ornithology, history of science, nature conservation, repressions, national memory, «Askania-Nova», biographical studies.

1. Вступ

Повернення імен забутих або репресованих учених є надзвичайно актуальним у контексті сучасних суспільно-політичних викликів, що стоять перед Україною, зокрема в умовах російської агресії та загроз знищення національної історико-культурної спадщини. Особливого значення в цьому контексті набуває осмислення наукових біографій, які з різних причин були вилучені з історичного та академічного наративу. Однією з таких постатей є Олександр Олексійович Шуммер (1875–1938) – український орнітолог, природоохоронець і дослідник, чиє ім'я було фактично викреслене з історії вітчизняної науки внаслідок політичних репресій 1930-х років. Його наукова спадщина тривалий час залишалася поза увагою дослідників, а біографічні відомості – фрагментарними й малодоступними.

Подібно до багатьох учених, пов'язаних із дослідженнями в біосферному заповіднику «Асканія-Нова», О.О. Шуммер став жертвою сталінських репресій. Його ім'я, поряд з іменами інших співробітників заповідника – В.В. Станчинського, Б.К. Фортунатова, С.І. Медведєва, О.А. Янати, О.П. Гуналі, К.Є. Сіянка, Є.В. Оппокова – було фактично стерте з історичної пам'яті вітчизняної науки. Наукова спадщина цих репресованих дослідників була практично повністю вилучена з наукового обігу: їхні праці відправлялися до спецфондів, а самі імена – замовчувалися. Така ж доля спіткала й О.О. Шуммера, що значно ускладнило вивчення його внеску в розвиток української орнітології та охорони природи.

Сьогодні, в умовах повномасштабної російської агресії проти України, маємо справу з повторенням багатьох імперських практик – від фізичного переслідування українських науковців на окупованих територіях до системного нищення наукової інфраструктури, бібліотек, архівів і природоохоронних установ. Російська окупація несе пряму загрозу збереженню історичної пам'яті, зокрема й у сфері науки, шляхом знищення або привласнення української спадщини. У такому контексті повернення замовчуваних постатей української науки, зокрема О.О. Шуммера,

набуває не лише академічного, а й національно-історичного та морального значення.

Актуальність цієї теми зумовлена не лише прагненням відновити історичну справедливість щодо окремої наукової постаті, але й необхідністю осмислення втрат, яких зазнала українська наука внаслідок політичного терору. У 2025 році минає 150 років від дня народження О.О. Шуммера, що створює доречний привід для аналізу його життєвого шляху, наукового внеску та контекстів, у яких він працював.

Мета дослідження – здійснити біографічну реконструкцію життя та наукової діяльності О.О. Шуммера, окреслити його внесок у розвиток української орнітології та природоохоронної справи, а також виявити соціально-політичні чинники, які вплинули на формування і подальшу маргіналізацію його наукової спадщини.

Завдання дослідження полягають у:

- аналізі джерел з біографії О.О. Шуммера;
- вивченні основних напрямів його наукової діяльності;
- з'ясуванні обставин політичних репресій, що торкнулися вченого;
- висвітленні ролі Шуммера у становленні заповідника «Асканія-Нова» як центру зоологічних і природоохоронних досліджень.

Методологічна основа роботи включає міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи біографістики, історії науки та соціокультурного аналізу. У дослідженні застосовано як історико-документальний метод (опрацювання архівних матеріалів, спогадів, слідчих справ), так і порівняльно-історичний метод для аналізу впливу репресивної політики на долю науковців у першій половині ХХ століття.

Дослідження життя і наукової діяльності Олександра Олексійовича Шуммера базується на обмеженій, проте різноманітній **джерельній основі**, що включає як опубліковані праці, так і архівні матеріали. Відомості про вченого залишаються фрагментарними через політичні репресії 1930-х років, що призвели до вилучення його праць із наукового обігу та знищення багатьох документів.

До основних джерел належать: архівні документи Центрального державного історичного архіву України м. Києва, Галузевого державного архіву Служби безпеки України та інших регіональних архівів, які містять службову документацію заповідника «Асканія-Нова», а також матеріали слідчих справ; публікації науковців і співробітників заповідника, що містять згадки про діяльність О.О. Шуммера, зокрема роботи та спогади М.В. Шарлеманя, О.О. Браунера, С.І. Медведєва та ін.; окремі статті в періодичних виданнях початку ХХ століття, присвячені діяльності природоохоронних установ і орнітологічним дослідженням; спогади сучасників, які зберегли цінні відомості про особистість і наукову роботу вченого, а також власне праці самого О.О. Шуммера.

Історіографія питання наразі залишається доволі обмеженою. Протягом радянського періоду ім'я О.О. Шуммера майже не згадувалося в історико-наукових дослідженнях, а в окремих випадках його внесок приписувався іншим ученим. Лише в останні десятиліття, в умовах відновлення інтересу до репресованих науковців, з'явилися окремі публікації В.Є. Борейка та В.М. Грама, що торкаються проблематики репресій у науці та історії заповідника «Асканія-Нова». Особливу цінність для реконструкції біографії мають сучасні дослідження Ю.О. Москаленко, Т.Б. Ардамацької, З.О. Петрович та В.С. Гавриленко з історії української орнітології та природоохоронної справи, що прагнуть повернути до наукового обігу імена замовчуваних учених.

Незважаючи на певну фрагментарність джерельної бази, комплексне залучення наявних матеріалів дозволяє здійснити біографічну реконструкцію основних етапів життя О.О. Шуммера, висвітлити його наукову діяльність, соціокультурний контекст та обставини політичних переслідувань.

2. Формування особистості та родинне середовище

Олександр Олексійович Шуммер народився 13 серпня 1875 року в Санкт-Петербурзі в сім'ї видатного педагога з вокалу та гри на скрипці Олексія Петровича Шуммера та Катерини Іванівни Докторової. Мати майбутнього науковця рано померла, і батько самостійно опікувався вихованням чотирьох дітей. Олександр, як найстарший із них, змушений був доглядати за молодшими братами та сестрою (Лист, 1959: 1).

Відомості про ранні роки життя та родину О.О. Шуммера є фрагментарними. Достеменно відомо, що його батько, О.П. Шуммер, з 1869 р. по 1906 р. був учителем молодшої школи, співів, чистописання та малювання в Олександрівській Новгородській учительській школі (Александровская,

1880: 39–40); у 1886–1887 роках викладав у жіночому училищі імені графа Д. Блудова в Острозі (Пятидесятилетие, 1915: 358), а впродовж 1887–1893 років працював у реальному училищі міста Рівного (Адрес-календарь, 1892: 56–57). Пізніше родина переїхала до Києва, де О.П. Шуммер продовжив свою педагогічну діяльність у Монастирській школі церковного співу. Паралельно він обіймав посаду викладача в Київській духовній семінарії та здійснював викладання теорії музики й техніки гри на скрипці у Київському реальному училищі, випускниками якого стали його сини Олександр, Михайло та Борис (Лист, 1959: 1; Справи: Арк.1–3).

Окремо слід звернути увагу на молодшого брата Олександра Олексійовича – Михайла Олексійовича Шуммера (18.11.1876–13.05.1933), який здобув визнання як інженер-гідромеліоратор та засновник Перших Петербурзьких політехнічних курсів і школи шоферів, що згодом трансформувалася у Санкт-Петербурзький архітектурно-будівельний коледж. Михайло Олексійович Шуммер похований на Лук'янівському кладовищі в Києві.

З ранніх років О.О. Шуммер виявляв глибокий інтерес до природничих наук, зокрема до орнітології. Особливо юнака захоплював світ птахів, що спонукало його здійснювати регулярні експедиції до лісових масивів разом із молодшими братами з метою спостереження за птахами та їхніми гніздами.

3. Київський період наукового становлення

Після завершення навчання в Київському реальному училищі О.О. Шуммер продовжив освіту на агрономічному факультеті Київського політехнічного інституту. Під час студентських років брав активну участь у громадсько-політичному русі, що призвело до його заслання в Чернігівську губернію через причетність до студентських страйків (Шарлемань, 1945–1946). Він також був членом соціал-демократичної організації, зберігав партійну печатку і, під час одного з обшуків, приховав її всередині таксидермічного опудала гагари. Через політичні утиски та вимушену перерву в навчанні завершити університетську освіту О.О. Шуммер зміг за різними джерелами лише у 1906 або 1908 році. Він здобув кваліфікацію фахівця з болотознавства та лісового господарства (Лист, 1959: 1).

Ще під час навчання О.О. Шуммер очолив орнітологічну секцію при Київському товаристві природи, що стало важливим етапом у його науковому становленні та сприяло розширенню професійних зв'язків. Саме в цей період він познайомився з М.В. Шарлеманем, який на той час ще був учнем Київського реального училища (Шарлемань, 1945–1946).

Згодом, коли М.В. Шарлеман вступив до Київського політехнічного інституту, він разом із О.О. Шуммером, за дорученням професора сільськогосподарського відділення Ю.М. Вагнера, займався поповненням орнітологічної колекції музею університету (Шарлемань, 1945–1946).

Після завершення навчання О.О. Шуммер працював викладачем у народній школі, Київському комерційному училищі, а також займався репетиторством у родині лісничого Києво-Межигірського лісництва на хуторі Горенка поблизу міста Ірпінь. Саме в цьому регіоні він продовжив свої орнітологічні дослідження, систематично вивчав поведінку птахів та формував власну наукову колекцію (Лист, 1959: 1).

Значний внесок О.О. Шуммера простежується і в науковому становленні його колеги М.В. Шарлеманя. Зокрема, саме за його сприяння у 1909 році Шарлемань підготував і опублікував свою першу наукову працю, присвячену орнітофауні околиць Києва. Сам автор зазначав, що цей досвід став визначальним у формуванні його подальшого наукового шляху (Шарлемань, 1909).

4. Від агрономії до орнітології: науковий шлях О.О. Шуммера в Костромі

Орієнтовно у 1913 році О.О. Шуммер, як фахівець у галузі болотознавства та лісового господарства, переїхав до Костроми за направленням (Лист, 1959: 1). Він обіймав посади земського агронома, луговода та орнітолога, а також проводив дослідження торфу як ґрунтового субстрату та палива. Поряд із науково-дослідною діяльністю вчений також здійснював викладацьку роботу, читаючи лекції у Лісовому інституті.

З 1914 по 1926 рік О.О. Шуммер був членом правління Костромського наукового товариства. У 1921–1923 роках він працював науковим співробітником у галузі орнітології та мамаліології на Біологічній станції, а в 1924–1926 роках очолював її колектив. Паралельно виконував обов'язки хранителя музею при Костромському науковому товаристві, куди передав орнітологічну колекцію, яку члени товариства зібрали й обробили під його керівництвом, а також спеціалізовані коробки для зберігання пташиних гнізд і яєць (Отчет, 1925: 4).

Його наукові дослідження охоплювали вивчення фауни промислових тварин околиць Костроми, що здійснювалося як шляхом польових досліджень, так і на основі інформації, отриманої від кореспондентів. О.О. Шуммер систематизував зібраний матеріал для уточнення списку місцевих видів ссавців та орнітофауни, розробив зоогеографічну карту поширення мисливсько-промислових тварин і окремих видів птахів, а також проводив спостереження за їх сезонними міграціями. Окрім цього, О.О. Шуммер у співпраці із Союзом

мисливців досліджував стан мисливського промислу Костромської губернії (Шуммер, 1923; Шуммер, 1925).

Перебуваючи в Костромі, вчений підтримував тісні наукові зв'язки з науковими колами України. У березні 1914 року він взяв участь у природоохоронній виставці в Києві, а в квітні того ж року – у виставці, присвяченій охороні хижих птахів. Наприкінці 1920-х років став кореспондентом Українського комітету охорони пам'яток природи.

5. О.О. Шуммер в «Асканії-Нова»: Природоохоронець у часи змін

У 1924 році, у зв'язку з хворобою молодшої доньки, О.О. Шуммер із родиною переїхав на південь України. У березні 1926 року, за запрошенням О.А. Янати та М.М. Колодька, очолив зоологічний відділ наукової станції «Асканія-Нова» (Асканія, 2024: 37). У період з 1926 по 1929 рік здійснював комплексні фауністичні дослідження хребетних тварин заповідника та прилеглих територій, аналізуючи видовий склад ссавців, птахів, рептилій і амфібій, а також проводив спостереження за міграцією птахів. Крім того, займався дослідженнями безхребетних, зоогеографією та екологією. У 1928 році розпочав систематичне вивчення герпетофауни степової зони.

Пріоритетним напрямком його роботи стало дослідження орнітофауни степу, зокрема вивчення та охорона рідкісних видів, таких як степовий орел, дрофа, степовий журавель і чайка-хохотун. Для захисту популяцій орлів він активно залучав місцеве населення, включно з дітьми, доручаючи їм охорону гнізд від хижаків і бракон'єрів. На його думку, такий підхід був єдиним способом збереження виду. Він також залучав до цієї роботи колег-науковців, часто завершуючи свої статті словами подяки за увагу до його досліджень та «його орлів» (Шуммер, 1928: 67).

Кінець 1920-х – початок 1930-х років вважається періодом наукового розквіту «Асканії-Нова». Заповідник став одним із провідних центрів довгострокового екологічного моніторингу, а його діяльність слугувала зразком для інших природоохоронних установ. Результати досліджень того часу були узагальнені в низці фундаментальних праць, зокрема роботах О.О. Браунера, Н.О. Десятової-Шостенко, С.І. Медведєва, В.В. Станчинського, Б.К. Фортунатова, М.С. Шалита, М.В. Шарлеманя, та О.О. Шуммера (Медведєв, 2008).

У 1930 році, за підтримки М.В. Шарлеманя, О.О. Шуммер був призначений заступником директора, а згодом – директором Приморських заповідників. Він розробив п'ятирічний план їхнього розвитку, а також методичні основи наукових досліджень і природоохоронних заходів (Асканія, 2024: 193).

Однак у жовтні 1930 року в його сім'ї сталася трагедія – внаслідок пожежі серйозно постраждала його молодша донька. Через це О.О. Шуммер змушений був залишити керівну посаду й повернутися до «Асканії-Нова». Директор Ф.Ф. Бега запропонував йому посаду завідувача музеєм. Зазначимо, що цей період став для вченого одним із найважчих у житті. Від жовтня 1930 до серпня 1931 року він власноруч переносив тисячі відер води, щоб щоденно робити лікувальні ванни для доньки. У 1932 році сім'ю спіткав ще й голод, що панував тоді в степовій зоні України.

Крім того, в «Асканія-Нова» почалися перші арешти. Більшовицьке керівництво, шукаючи винних у невдачах колективізації та голоді, розпочало хвилю репресій у сільськогосподарських установах, зокрема серед науковців. Одним із ініціаторів цих репресій був І.І. Презент, який, під виглядом боротьби за «передову біологію», звинувачував науковців у загрозі для соціалістичного будівництва. Першим обвинувачуваним став О.А. Яната. Він потрапив за ґрати через те, що: «скоїв недопустимий гріх, захищаючи цілині степи від оранки та від використання їх для акліматизації інтродукованих різновидів, намагаючись зберегти Асканію-Нова, як екологічний заповідник» (Асканія, 2024: 19; Борейко, 1994).

Попри всі випробування, О.О. Шуммер продовжував наукову діяльність. З 25 січня по 1 лютого 1933 року він брав участь у першому Всесоюзному з'їзді з охорони та розвитку виробничих і природних ресурсів у Москві, а також проводив дослідження на острові Джарилгач (Шуммер, 1930).

З середини жовтня 1933 року почалися найстрашніші дні для «Асканії-Нова». Були арештовані 21 науковець та працівник, пов'язаний з заповідником. Їх звинувачували в абсурдних злочинах: організації теракту проти Ворошилова та Кагановича, шкоді сільському господарству, підготовці бойовиків-повстанців з Всеукраїнської спілки мисливців і рибалок на базах заповідників «Асканія-Нова» і «Конча-Заспа», а також у плануванні висадки ворожого десанту на заповідних ділянках Азовського і Чорного морів. Перший Всесоюзний з'їзд з охорони природи в Москві в січні 1933 року було перетворено на «шабаш контрреволюційних сил». Однак, найбільш парадоксальним було те, що у всіх справах проти науковців фігурувало одне й те ж формулювання: «речових доказів немає» (Грама, 2008: 78; Репресоване, 1993: 53–62).

У листопаді 1933 році в Голій Пристані заарештували і відправили до Харкова і 58 річного О.О. Шуммера. Під час допитів він змушений був визнати свою участь у вигаданій контрреволюційній організації під керівництвом В.В. Станчинського та в підготовці антирадянського повстання.

Згідно з матеріалами справи №10760, О.О. Шуммера звинувачували у «зриві заходів з використання виробничих ресурсів країни» та вербуванні учасників для антирадянської діяльності (ГДА СБУ).

Безглуздість звинувачень підтверджує його власна заява під час допитів: «Станчинський вже почав простягати руки на найцінніше в «Асканії-Нова» – вівчарство». Це суперечило власним попереднім поглядам вченого: у 1932 році О.О. Шуммер сам критикував надмірну увагу до вівчарства, закликаючи до його повного перенесення до радгоспу «Червоний Чабан» (ГДА СБУ).

На відміну від багатьох інших фігурантів «асканійської справи», О.О.Шуммеру вдалося вижити і уникнути тривалого тримання під вартою та заслання. 15 квітня 1934 року він був звпоредавальнений. У 1935 році певний час працював технічним директором Київського зоопарку, однак через «сумнівне минуле» у 1938 році його звільнили та виселили на холодну терасу (Лист, 1959: 3).

Рік смерті О.О. Шуммера не зазначений у багатьох джерелах і тривалий час залишався невизначеним, що спричиняло дискусії серед дослідників. Ймовірно, плутанина виникла через свідчення С. І. Медведєва, який під час допиту у 1957 році вказував 1939 або 1940 рік як можливу дату смерті вченого (Асканія, 2024: 582). Додаткову невизначеність внесла доповідь судді Тарасова, виголошена під час перегляду справи В.В.Станчинського та В.О. Фортунатова, де стверджувалося, що 1 листопада 1941 року О.О. Шуммер нібито звертався до голови Особливої наради із заявою про неправдивість своїх свідчень, наданих органам державної безпеки щодо вище згаданих вчених (Асканія, 2024: 568).

Однак у листі доньки Олександра Олексійовича Шуммера, Людмили Олександрівни Умріхіної, до Миколи Васильовича Шарлеманя зазначено, що вчений помер у 1938 році в Києві від туберкульозу легень. Точне місце його поховання залишається невідомим (Лист, 1959: 3). У 2017 році було запропоновано перейменувати Червоноармійський дендропарк, що знаходиться поблизу м. Болград Одеської області, на «Парк пам'яті О.О.Шуммера» – як знак пошани до видатного вченого, орнітолога та охоронця природи.

6. Висновки

Олександр Олексійович Шуммер був не лише талановитим ученим і організатором наукових досліджень, а й однією з тих постатей, чиє життя і праця стали символом відданості природоохоронній справі попри жорсткі суспільно-політичні обставини. Його біографія ілюструє складну взаємодію особистої долі, наукового поступу та репресивної політики радянської держави.

Попри значний внесок у розвиток орнітології, болотознавства й охорони природи, ім'я О.О. Шуммера надовго залишилося в забутті, а його праці – вилучені з наукового обігу. Лише останніми десятиліттями розпочався процес повернення його постаті до наукового та суспільного дискурсу. Сьогодні, коли українські наукові установи на тимчасово окупованих територіях знову зазнають утисків, а науковці – переслідують і репресій, історії таких учених набувають нової актуальності. На прикладі долі О.О. Шуммера ми

бачимо, як репресивна система знищує не лише людські життя, а й саму наукову традицію.

Дослідження життєвого шляху О.О. Шуммера, як і інших репресованих учених, є важливим елементом деколонізації історії науки та подолання спадщини ідеологічного викривлення. Біографістика в цьому сенсі виступає не лише як інструмент історичної реконструкції, а як акт наукового спротиву та захисту української гуманітарної ідентичності у боротьбі за право на власну пам'ять, мову і культуру.

Література:

1. Адрес-календарь Волынской губернии на 1892 год / сост. под ред. И.Ф.Мацкевича. Житомир : Типография Губернского правления, 1891. XVIII, 238 с.
2. Александровская Новгородская учительская школа 1869–1879 гг. Отчет за первое десятилетие. Новгород, 1880. 72 с.
3. Асканія-Нова. Антологія публікацій та друкованих видань (1845–1945) у 7-ми томах. Т. 6: 1932–1937 / упоряд. О. Василюк, В. Пархоменко ; наук. ред. В. Шаповал. Київ–Чернівці : Друк Арт, 2024. 624 с.
4. Борейко В.Є. Розстріляна екологія. «Зелений світ». Екологічна газета України. 1994. Спецвип. № 10–11. Серпень.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 176.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 177.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 3. Арк. 128–129.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 9–10.
9. Грама В.М. Степовий науково-дослідний інститут – заповідник «Чаплі» (1929–1932 рр.): нові сторінки з історії біоценологічних досліджень в Асканії-Нова. Вісті Харківського ентомологічного товариства. 2008. Т. 16, № 1–2. С. 78.
10. Курсы церковного пения для учителей сельских начальных школ в 1890 г. в г. Киеве. Церковно-приходская школа. 1891. Апрель. С. 165–176.
11. Лист Л.О. Умріхіної до М.В. Шарлеманя від 8 квітня 1959 року. Інститут рукопису НБУВ, Ф. 49. Од. зб. 983. Арк. 1–3 об.
12. Медведев С.М. Заповедник «Чапли» и его значение в изучении природных условий степи : рукопис, 10 лютого 1933 р. Біологія та валеологія. Харків, 2008. Вип. 10. С. 74–91.
13. О заповеднике «Аскания-Нова» (УССР). О работе заповедников. Труды Первого Всесоюзного съезда по охране природы в СССР. М., 1935. С. 93–113.
14. Отчет о деятельности Костромского Научного Общества по изучению местного края за 1924 год. Кострома, 1925. 42 с.
15. Показания обвиняемого Шуммера А. А. от 26/XI-33 г. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 84–101.
16. Показания Шуммера Александра Алексеевича от 23 и 25 ноября 1933 года. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 32–47.
17. Показания Шуммера Александра Алексеевича от 27 ноября 1933 г. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 44346-ФП. Т. 2. Арк. 120–133.
18. Пятидесятилетие состоящего под Высочайшим Его Императорским Величеством Государем, покровителем Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства 1865–1915 гг. : Историческая записка / сост. Н.П. Быков. Петроград, 1915. 429 с.
19. Репресоване «відродження». Київ : Україна, 1993. 397 с.
20. Справи Б.О. Шуммера та М.О. Шуммера. Центральний державний історичний архів України. м. Київ. Ф. 95. Оп. 2. Од. зб. 211. Арк. 1–3.
21. Центральний державний історичний архів України. м. Київ. Ф. 169. Оп. 6. Спр. 1215. Арк. 3.
22. Шарлемань Микола Васильович. Автобіографія (1945–1946). Інститут рукопису НБУВ, Ф. 49, № 1061, арк. 1–6.
23. Шарлемань Н.В. Список птиц окрестностей Киева. Записки Киевского общества естествоиспытателей. 1909. Т. XXI. С. 183–201.
24. Шуммер А. А. Материалы по орнитофауне окрестностей г. Костромы : перечень птиц, встреченных в окрестностях г. Костромы за время с 1914 по 1922 г. Труды Костромского научного общества по изучению местного края. Т. 32. 1923. С. 61–106.

25. Шуммер А. А. Материалы по орнитофауне окрестностей г. Костромы : изменения, происходившие в составе орнитофауны окрестностей Костромы за время с начала 1923 по зиму 1925 г. и дополнения к списку птиц этого района. *Труды Костромского научного общества по изучению местного края*. Т. 37. 1926. С. 81–89.
26. Шуммер А. А. Облік гнізд степового орла (*Aquila nipalensis orientalis* Cab) на терені Першого Українського степового заповідника «Чаплі» (к. «Асканія-Нова»). *Вісті Державного степового заповідника «Чаплі» («Асканія-Нова»)*. 1928. Вип. III. С. 47–67.
27. Шуммер О. О., Шарлемань Н. В. Матеріали до орнітофауни острова Джарилгача на Чорному морі. *Збірник праць Зоологічного музею*. 1930. № 8. С. 99–117.

References:

1. Matskevich, I. F. (Ed.). (1891). Adres-kalendar' Volynskoj gubernii na 1892 god [Address calendar of the Volyn province for 1892]. Zhitomir: Tipografiya Gubernskogo pravleniya. [in Russian].
2. Aleksandrovskaya, N. (1880). Aleksandrovskaya Novgorodskaya uchitelskaya shkola 1869–1879 gg. Otchet za pervoe desyatiletie [Report on the first decade of the Aleksandrovskaya Novgorod Teacher's School, 1869–1879]. Novgorod: [in Russian].
3. Vasyliuk, O., Parkhomenko, V. (Upor.), & Shapoval, V. (Nauk. Red.). (2024). Askanija-Nova. Antologija publikacij ta drukovanykh vydan' (1845–1945) u 7 tomakh. Tom 6: 1932–1937 [Askania-Nova. Anthology of publications and printed works (1845–1945) in 7 volumes. Volume 6: 1932–1937]. Kyiv–Chernivtsi: Druk Art. [in Ukrainian & in Russian].
4. Boreiko, V. Ye. (1994). Rozstriljana ekologija. Zelenyj svit. Ekologichna gazeta Ukrainy, (Spetsvypusk № 10–11, Serpen') [Ecological shooting. Green World. Ecological newspaper of Ukraine, (Special issue No. 10–11, August)]. [in Ukrainian].
5. Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 176 [State Archives of the Security Service of Ukraine. F. 6. Op. 1. Case 44346-FP. Vol. 2. Sheet 176]. [in Russian].
6. Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 177 [State Archives of the Security Service of Ukraine. F. 6. Op. 1. Case 44346-FP. Vol. 2. Sheet 177]. [in Russian].
7. Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 3. Ark. 128–129 [State Archives of the Security Service of Ukraine. F. 6. Op. 1. Case 44346-FP. Vol. 3. Sheets 128–129]. [in Russian].
8. Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 9–10 [State Archives of the Security Service of Ukraine. F. 6. Op. 1. Case 44346-FP. Vol. 2. Sheets 9–10]. [in Russian].
9. Hrama, V. M. (2008). Stepovyj naukovy-doslidnyj instytut – zapovidnyk «Chapli» (1929–1932 rr.): Novi storinky z istoriji biotsenolohnykh doslidzhen' v Askaniji-Nova [Steppe Research Institute – Reserve "Chapli" (1929–1932): New pages from the history of biocenological research in Askania-Nova]. *Visti Kharkivs'koho entomolohichnoho tovarystva*, 16(1–2), 78. [in Ukrainian].
10. Kursy cerkovnogo penija dlja uchitelej sel'skikh nachal'nykh shkol v 1890 g. v g. Kieve [Church singing courses for teachers of rural primary schools in 1890 in Kyiv]. (1891). *Cerkovno-prikhodskaja shkola*, (Aprel'), 165–176. [in Russian].
11. Umrikhina, L. O. (1959, 8 kvitnja). Lyst do M. V. Sharlemanya [Letter to M. V. Sharlemán']. *Instytut rukopysu NBUV*, F. 49. Od. zb. 983. Ark. 1–3 ob. [in Russian].
12. Medvedev, S. M. (2008). Zapovednik «Chapli» i ego znachenie v izuchenii prirodnykh uslovij stepi: Rukopys, 10 ljutogo 1933 r. [The reserve "Chapli" and its significance in the study of natural conditions of the steppe: Manuscript, February 10, 1933]. *Biologija ta valeologija*, (10), 74–91. [in Russian].
13. O zapovednike «Askaniya-Nova» (USSR). (1935). O rabote zapovednikov. *Trudy Pervogo Vsesoyuznogo sezda po okhrane prirody v SSSR* [On the Askania-Nova reserve. On the work of reserves. Proceedings of the First All-Union Congress on Nature Protection in the USSR], 93–113. [in Russian].
14. Otchet o deyatelnosti Kostromskogo nauchnogo obshchestva po izucheniju mestnogo kraja za 1924 god [Report on the activities of the Kostroma Scientific Society for the study of local areas for 1924]. (1925). *Kostroma*. [in Russian].
15. Pokazaniya obvinyaemogo Shummera A. A. ot 26/XI-33 g. [Testimony of the accused Shummer A. A. from November 26, 1933]. (Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 84–101). [in Russian].
16. Pokazaniya Shummera Aleksandra Alekseevicha ot 23 i 25 nojabrja 1933 goda [Testimony of Alexander Alekseevich Shummer from November 23 and 25, 1933]. (Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 32–47). [in Russian].
17. Pokazaniya Shummera Aleksandra Alekseevicha ot 27 nojabrja 1933 g. [Testimony of Alexander Alekseevich Shummer from November 27, 1933]. (Haluzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. F. 6. Op. 1. Spr. 44346-FP. T. 2. Ark. 120–133). [in Russian].

18. Bykov, N. P. (Sost.). (1915). Pjatidesjatiletie Kirillo-Mefodievskogo pravoslavnogo cerkovnogo bratstva 1865–1915 gg.: Istoricheskaja zapiska [The 50th anniversary of the Cyril and Methodius Orthodox Church Brotherhood, 1865–1915: Historical note]. Petrograd: [in Russian].
19. Represovane «vidrodzhennja» [Repressed "revival"]. (1993). Kyiv: Ukrajina. [in Ukrainian].
20. Spravy B. O. Shummera ta M. O. Shummera [The cases of B. O. Shummer and M. O. Shummer]. (Central'nyj derzhavnyj istorichnyj arhiv Ukrainy. m. Kyiv. F. 95. Op. 2. Od. zb. 211. Ark. 1–3). [in Russian].
21. Central'nyj derzhavnyj istorichnyj arhiv Ukrainy. m. Kyiv. F. 169. Op. 6. Spr. 1215. Ark. 3 [Central State Historical Archive of Ukraine. Kyiv. F. 169. Op. 6. Case 1215. Sheet 3]. [in Russian].
22. Sharlemán', M. V. (1945–1946). Avtobiohrafija [Autobiography]. Instytut rukopysu NBUV, F. 49, № 1061, ark. 1–6. [in Russian].
23. Sharlemán', N. V. (1909). Spisok ptits okrestnostej Kieva [List of birds in the vicinity of Kyiv]. Zapiski Ki-evskogo obshchestva estestvoispytatelej, 21, 183–201. Kyiv: Kievskoe obshchestvo estestvoispytatelej. [in Russian].
24. Shummer, A. A. (1923). Materialy po ornitofaune okrestnostej g. Kostromy: Perechen' ptits, vstrechennykh v okrestnostej g. Kostromy za vremja s 1914 po 1922 g. [Materials on the ornithofauna of the surroundings of Kostroma: List of birds observed in the surroundings of Kostroma from 1914 to 1922]. Trudy Kostromskogo nauchnogo obshchestva po izucheniju mestnogo kraja, 32, 61–106. [in Russian].
25. Shummer, A. A. (1926). Materialy po ornitofaune okrestnostej g. Kostromy: Izmenenija v sostave ornitofauny 1923–1925 gg. i dopolnenija k spisku ptits [Materials on the ornithofauna of the surroundings of Kostroma: Changes in the composition of the ornithofauna from 1923 to 1925 and additions to the list of birds]. Trudy Kostromskogo nauchnogo obshchestva po izucheniju mestnogo kraja, 37, 81–89. [in Russian].
26. Shummer, A. A. (1928). Oblik hnizd stepovoho orla (Aguila nipalensis orientalis Cab) na terenakh Pervogo Ukrainського stepovoho zapovednika «Chapli» [Nest count of the steppe eagle (Aguila nipalensis orientalis Cab) in the territories of the First Ukrainian Steppe Reserve "Chapli"]. Visti Derzhavnoho stepovoho zapovidnyka «Chapli» («Askanija-Nova»), (3), 47–67. [in Ukrainian].
27. Shummer, O. O., & Sharlemán', N. V. (1930). Materialy do ornitofauny ostrova Dzharylhacha na Chornomu mori [Materials on the ornithofauna of the Dzharylhach Island in the Black Sea]. Zbirnyk prats Zoolohichnoho muzeju, (8), 99–117. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2025
The article was received 30 April 2025